

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ПІДТРИМЦІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ

У статті проаналізовано роль держави для забезпечення фінансової стабілізації у сфері послуг. Визначено обставини та стадії державної підтримки розвитку сфери послуг.

Ключові слова: сфера послуг, економічна стабільність, фінанси, держава, підтримка.

В статье рассмотрена роль государства в поддержке развития сферы услуг. Решение проблемы финансовой стабилизации в экономике Украины.

Ключевые слова: сфера услуг, экономическая стабильность, финансы, государство, поддержка.

The article considers the role of the state in supporting the development of services sphere. The solution to the problem of financial stabilization in Ukraine's economy.

Key words: services, economic stability, Finance, the state support.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сфера послуг починає відігравати все більшу роль в економіці України. Традиційно в Україні була добре розвинена промисловість, за рахунок якої і забезпечувалося в основному ВВП країни. Галузі сфери послуг розглядалися як невиробничі і результати їх діяльності не враховувалися в сукупному суспільному продукті і національному доході країни [1, с. 118]. Більшість галузей сфери послуг фінансувалося з держбюджету, причому за залишковим принципом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Питання щодо ролі держави в підтримці розвитку сфери послуг, розглядаються в працях багатьох науковців. Вони знайшли своє відображення в роботах А. В. Дергаль, Р. А. Крамченко, З. О. Надюк, В. О. Плющ, Т. М. Булах, М. М. Пашко, О. О. Гаманкова, В. М. Бесчастний та інших.

Разом з тим, це питання потребує сьогодні додаткового вивчення і аналізу.

Метою статті є дослідження роль держави в підтримці розвитку сфери послуг.

Вклад основного матеріалу дослідження. З переходом України на ринкову основу господарювання відбулися зміни. У зв'язку із скороченням державного фінансування з'явилося багато нових видів послуг (бухгалтерських, аудиторських, консалтингових та ін.). Сфера послуг почала розвиватися швидкими темпами, залучаючи все більше підприємців та створюючи нові робочі місця. Основною перевагою сфери послуг, на думку зайнятих у ній підприємців є те, що більшість галузей не потребують на свій

розвиток великих фінансових ресурсів та мають порівняно швидкий термін окупності.

У період формування ринкових відносин в Україні на державному рівні перевага надавалася переважно виробничій сфері. Пропозиції щодо залучення інвестицій на розвиток сфери послуг здебільшого викликали критику. Проте, як показав час, сфера послуг стала переважати над виробничою, вона динамічно розвивається, створюючи нові робочі місця та додаткові надходження до бюджету.

На сьогодні в економіці розвинених країн частка послуг у ВВП перевищує 70 % і має тенденцію до подальшого збільшення. Отже, на сьогодні сфера послуг у світі – це один із найдинамічніших і найбільших ринків, основним чинником успіху на якому є злагоджена та ефективна робота підприємств сфери послуг та існуючий попит серед клієнтів [2, с. 189].

Державне регулювання економікою охоплює всі сторони суспільства. Основними сферами державного регулювання ринкової економіки є: конкурентне ринкове середовище; економічні цикли; кризи на мікроекономічному рівні; малозабезпечені та соціально незахищені групи населення.

Зміст державного регулювання економікою визначається цілями, що стоять перед державними органами, а також засобами та інструментами, які має у своєму розпорядженні держава для проведення активної економічної політики. В умовах ринкових відносин державне регулювання включає в себе: інформування учасників ринку про стан економіки і перспективи його розвитку; обґрунтування важливих пунктів економічної політики, яку передбачають проводити державні

органи влади в рамках цього етапу розвитку; заходи по розвитку державного сектору економіки як одного із важливих інструментів впливу держави на економічні процеси в країні [3, с. 76].

Держава – це частина суспільства, яка володіє владою, силою і авторитетом, необхідним для розподілу ресурсів і засобів, що підтримують соціальну систему [4, с. 87]. Специфіка соціально-економічного і політичного становища в Україні така, що одночасно відбувається становлення державності і реформування економічної системи. Тому відсутність сталих і розвинутих інститутів державності уповільнює і деформує процеси приватизації як головного елементу реформування економіки і розподілу власності. Відсутність зрілих державно-політичних інститутів, політичної волі з реформування економічної системи, а також низький рівень знань ринкової економіки призвели суспільну систему України до кризи. Національна економічна система України може розвалитись, так і не досягнувши свого зрілого стану.

Необхідно відзначити, що в розвинутих країнах найпоширенішим у сфері послуг є мале підприємництво. Так, у США малі підприємства в фінансовій сфері складають 60 %, в оптовій торгівлі 86 %. Досвід розвинутих країн засвідчує, що до особливостей малого підприємництва в сфері послуг необхідно віднести:

- високий рівень правової захищеності і надання різного роду допомоги з боку держави, в тому числі фінансової, технічної та інформаційної;
- знижені ставки оподаткування, невисокі норми амортизації, оплата державними органами консультативних послуг, складання бізнес-планів тощо;
- партнерські відносини малого та крупного бізнесу, венчурне фінансування малого бізнесу, в якому активну роль відіграють благодійні організації, пенсійні фонди, страхові компанії та ін.;
- швидкий обіг капіталу, невелика капіталомісткість, раціональне використання професійної структури трудових ресурсів [5, с. 86].

Переваги малого підприємництва у сфері послуг пов'язано з локалізацією ринкових відносин у невеликих «нішах» економічного простору, де потреби мобільного реагування на зміну попиту та індивідуальний характер обслуговування є особливою рисою малого підприємництва. Невеликі розміри стартового капіталу, доступність технологічних новацій дозволяє скоротити найм робочої сили і обходитись невеликою кількістю сезонних працівників, що частково зайняті на окремих операціях. Ці та інші особливості роблять мале підприємництво сфери послуг більш мобільним та оперативним по відношенню до змін попиту індивідуального споживача. Відсутність цілеспрямованої послідовної фінансової підтримки держави та недосконала система оподаткування стали основними негативними факторами на шляху формування ринкового середовища й розвитку малого підприємництва [6, с. 145].

Особливої уваги набуває в трансформаційній економіці державне регулювання ринку послуг, що відносяться до «природної монополії». Природна монополія – галузь, де довгострокові середні витрати мінімальні лише у випадку, коли одна фірма обслуговує ринок. До природної монополії відносяться галузі, основою якої є як економія на масштабах виробництва, так і монополія на унікальні ресурси. Означені види монополії мають місце у сфері послуг. Перший вид охоплює такі галузі як зв'язок, транспорт, комунальні послуги, де поряд з великою капіталомісткістю для вступу в галузь існують технологічні перепони, тобто так званий трансмісійний тип виробництва, що не допускає дублювання та розукрупнення. Монополія на основі унікальних ресурсів, або наявність одного-єдиного постачальника послуг відгороджує ринок від конкуренції. Антимонопольний комітет України вживає заходів щодо захисту інтересів споживачів житлово-комунальних послуг, запроваджуючи Perezарухування вартості послуг залежно від їх якості. Обмеження природної монополії можливе лише завдяки державному регулюванню. Регулювання витрат та ціноутворення на послуги природної монополії є складовою державного регулювання економіки взагалі [7].

Ця обмеженість вимагає зваженого аналізу при перерозподілі видатків. Основна увага при цьому приділяється: загальному рівню сукупних видатків і бюджетного балансу, що відповідає макроекономічному підходу; раціональному використанню приватного сектору для надання товарів та послуг (державне фінансування має бути спрямоване в першу чергу на реалізацію програм, пов'язаних з наданням суспільних товарів, забезпеченням зовнішнього ефекту та соціального захисту населення, тобто на виконання державою її функцій); розподілу видатків що отримуються як у рамках однієї програми, так і у взаємозв'язку з іншими; детальному аналізу поточних видатків і капіталовкладень у цю програму або сектор з метою збалансованого розподілу коштів між усіма програмами та секторами.

До першої групи входять форми і методи державного регулювання, які базуються на прямому, позаекономічному підпорядкуванні державі тих або інших підприємств і, відповідно, тих чи інших секторів економіки. Це сприяє посиленню «одержавлення» економіки. Методи прямого позаекономічного регулювання є дуже різноманітними – від установа прямого контролю над управлінням підприємством чи галуззю до переходу їх у державну власність. Результатом такого регулювання завжди є розподіл чи перерозподіл ресурсів, факторів виробництва, створеного суспільного продукту. Прикладом сучасного позаекономічного регулювання економіки є проведення урядом США промислової політики, суть якої полягає в прямому фінансуванні державою галузей і напрямків наукових досліджень,

що повинні забезпечити конкурентоспроможність американських товарів на світовому ринку [8, с. 50].

До другої групи належать форми і методи впливу держави на сферу послуг, які діють не прямо, а опосередковано, через систему економічних важелів. Сюди відносять фінансову, податкову, грошово-кредитну політику та інші інструменти. Економічна теорія так класифікує інструменти, за допомогою яких держава впливає на економіку:

- податки, які скорочують приватні витрати і внаслідок цього створюється можливість здійснення державних витрат, а точніше, державного фінансування галузей, чи здійснення заходів із соціального захисту населення;

- функціональне використання державних коштів, яке спонукає фірми чи домашні господарства виготовляти відповідні товари і здійснювати послуги, а також трансфертні виплати, що забезпечують відповідний рівень доходу певному прошарку населення;

- регулювання або контроль, які стимулюють відповідну економічну діяльність або змушують відмовитись від неї [9, с. 71].

Слід відзначити, що в розвинутих країнах характерними рисами малого бізнесу у сфері послуг є:

- висока правова захищеність і надання різноманітних видів допомоги з боку держави, в тому числі фінансова, технічна, інформаційна, і, включаючи політику помірної амортизації, знижені податки на інновації, контракти на розробку нової продукції, оплата регіональними органами консультаційних послуг для малого бізнесу (технічні і фінансові оцінки, складення бізнес-планів, збір інформації про попит і пропозицію науково-технічних послуг для малого бізнесу);

- міцні і партнерські відносини малого і крупного бізнесу (особливо це виражено в Японії, де міжфірмові відносини охоплюють більше половини дрібних підприємств, що працюють відповідно до планів і програм великих головних компаній);

- значну роль відіграє венчурне фінансування малого бізнесу. Джерелами більшої частини такого роду вкладів у сферу послуг є структури, функціонування яких не оподатковується: благодійні організації, пенсійні фонди, страхові компанії, приватні збереження, кошти із закордонних джерел;

- розповсюдженість контрактних відносин держави і приватних фірм, що характеризуються в західній літературі в якості квазіринків. Для малого бізнесу в умовах контрактації мається ряд переваг: гарантований ринок збуту, прискорений процес накопичення, стабільність положення і стійкість конкурентної можливості;

- швидкий обіг капіталу, невисока капіталоемність, раціональне використання і гнучкість

професійної структури трудових ресурсів. Потрібно відзначити, що в різних країнах положення малого бізнесу не являється однаково стабільним і захищеним. В Італії, Голландії, Данії уряд не надає хоча б якоїсь крупної допомоги, замінюючи її гарантіями приватним банкам і венчурним компаніям, або здійснюючи підготовку кадрів у системі освіти, консультування, створюючи сітку бізнес-інкубаторів [10, с. 22].

Досить недосконалою є мережа надання інформаційних послуг великих підприємств. Дотепер ще не створено мережі довідково-інформаційних та консалтингових служб для малих підприємств. Виникає потреба створення спеціалізованої інфраструктури, яка б була б орієнтована на потреби саме малого бізнесу. Тобто, таким чином можна досягти двоякого результату: розвинути мережу інформаційних та консультаційних послуг – з одного боку, а з іншого – це сприятиме розвитку інших галузей сфери послуг, у яких переважають малі підприємства [11, с. 91].

Протягом багатьох років у бюджетному фінансуванні діяльності закладів соціально-культурного обслуговування переважала жорстка регламентація використання коштів; чисельність працівників і штатний розклад також встановлювались вищестоящою організацією. В результаті не було можливості маневрувати ресурсами, збільшувались «вузькі» місця, не вирішені питання переростали у великі проблеми, а найголовніше – не було зацікавленості в ефективному використанні фінансових коштів, оскільки воно не виявлялось на матеріальному стимулюванні робітників [12, с. 46].

Основним підходом для визначення потреб у платних послугах населення регіонів є необхідність дотримання комплексності в розвитку сфери послуг внаслідок їх взаємозамінності і локальності у використанні. Необхідне державне регулювання відтворення сфери послуг з точки зору забезпечення рівномірності і пропорційності в територіальному (регіональному) розрізі. Мова йде про подолання диспропорцій надання сукупності послуг населенню по областям і районам України. Зазначимо, що відтворювальний аспект аналізу сфери послуг полягає в наступному.

По-перше, процес відтворення послуг у конкретному, тому чи іншому районі є, окрім просторової та почасової єдності, чітко вираженим автономним відтворювальним процесом, що характеризується особливостями: матеріально-технічною базою сфери послуг; попитом; пропозицією; якістю послуг тощо.

По-друге, регіональне відтворення послуг формує регіональний рівень задоволення потреб, що впливає на відтворення самої людини та її потреб, цим самим загострюючи проблему рівності громадян однієї країни щодо доступу до отримання послуг на платній основі. По-третє, регіональне відтворення послуг формує «сектор

зростання» регіонального потенціалу і джерело якості життєвого рівня людини.

Статистичні дані по регіонах України характеризують лише обсяг реалізованих платних послуг у вартісній формі, що є неповним для аналізу структури та галузевої динаміки послуг на одного мешканця регіону. Регіональна диференціація послуг спостерігається в динаміці обсягів послуг на душу населення і трансформації сфери послуг постіндустріального типу в центрі, на відміну від слабкої динаміки в регіонах і в сільській місцевості (банківський, страхові, медичні, освітянські тощо). Державне регулювання послуг повинно включати забезпечення рівномірності доступу населення до послуг по всій території, їх однакової якості. Для цього необхідна фінансова підтримка та інвестування національного ринку [13, с. 35].

Необхідність державного регулювання ринку надання освітніх послуг пояснюється інформаційною асиметрією, недоліком конкуренції і наявністю позитивного зовнішнього ефекту. В ролі визначення якості послуги виступають акредитаційні служби і агентства. Акредитація навчальних закладів є ринковим «сигналом», що дозволяє продавцям і покупцям долати інформаційну асиметрію. Акредитація виконує роль інструменту державного регулювання ринку освітянських послуг. У провідних країнах Європи запровадження і підтримка освітянського стандарту є обов'язком міністерства або відомства уряду. Співвідношення приватних і державних вищих навчальних закладів значно різняться по країнам. Так, наприклад, у Франції 80 % складають державні освітянські заклади, в Японії – 70 %, в яких навчалось понад 70 % всіх студентів, тоді як у США частка приватних ВНЗ в 1987 році досягла 55 %, на яку припадало всього 22 % всіх студентів [14, с. 65].

Аналіз сучасного стану ринку послуг в Україні дає підстави охарактеризувати його як такий, що потребує подальшого розвитку, залучення інвестицій та реструктуризації, диверсифікації структури експорту, вдосконалення і розширення правового поля. Збільшення відкритості ринку послуг для конкуренції з боку іноземних постачальників може мати наслідком у довгостроковій перспективі не лише збільшення їх частки в наданні послуг, але й динамічне зростання і розширення обсягу пропозиції послуг на внутрішньому ринку, їх експорту, та підвищення конкурентоспроможності місцевих постачальників послуг. Розвиток ринку послуг може надати додатковий поштовх загальному розвитку української економіки. Однак це значною мірою залежить від державної політики в цій галузі, формування відповідної законодавчої бази, а також створення сприятливого інвестиційного режиму.

Для підтримки розвитку сфери послуг необхідним є вирішення комплексу складних завдань:

1) формування сприятливих умов для підприємницької діяльності в секторі послуг,

створення економічного та правового середовища, яке б забезпечувало стимулювання ділової активності населення (закріплення правових гарантій, які забезпечують свободу, захист та підтримку приватного бізнесу та недержавних форм підприємництва; врахування думки підприємницьких кіл при підготовці та ухваленні законодавчих актів та постанов; формування ринкової інфраструктури, яка забезпечуватиме підприємницьку діяльність);

2) створення реальних можливостей кожному підприємству для початку самостійної підприємницької діяльності у сфері послуг, доступу до виробничих, матеріально-технічних та фінансових ресурсів (спрощення порядку реєстрації підприємств сфери послуг; подальший розвиток комерційної системи інформаційного забезпечення підприємницької діяльності);

3) кадрового забезпечення розвитку підприємницької діяльності у сфері послуг (формування мережі бізнес-шкіл, навчально-ділових центрів на їх базі; створення та організація діяльності Ради з соціальної адаптації та підготовки кадрів для сфери послуг; організація вивчення та використання досвіду діяльності існуючих структур підтримки підприємництва у інших регіонах; розробка плану заходів з надання державної підтримки молодіжного підприємництва у сфері послуг);

4) здійснення заходів у галузі інвестиційної політики, направлених на підтримку підприємництва у сфері послуг регіону (раціональний перерозподіл інвестиційних ресурсів регіону, враховуючи пріоритетність розвитку сектора послуг; відтворення та розвиток сфери колективного підприємництва та взаємодопомоги: виробничих, позичково-ощадних, ощадно-збутових та інших товариств).

Таким чином, система заходів, які розробляються для підтримки сфери послуг, відіграє суттєву роль у сучасних умовах господарювання.

Україна має значний, визнаний у світі науково-технологічний потенціал та напруження в багатьох наукоємних галузях (літако- і ракетобудування, супутникові технології, інформатика, біотехнології та інші). Розвиток цих секторів сприятиме стимулюванню технологічного прориву в різних секторах економіки, розширенню використання інформаційних технологій, розвитку національної інформаційної структури.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вирішення проблеми фінансової стабілізації в економіці України, виходячи з критичного аналізу спонукаючих причин теперішньої інфляції, можливо через дійове регулювання державою ставки відсотку (на сьогодні вона повинна не перевищувати 15 %), різкого зменшення різниці між кредитною та депозитною ставками, надання процесу кредитування продуктивного, а не інфляційного характеру, організаційно-економічного поєднання функціонування відокремленого банківського

капіталу з промисловим та сільськогосподарським виробництвом.

При аналізі ролі держави в підтримці розвитку сфери послуг необхідно зауважити, що сьогодні відбувається зміна не лише масштабів, але і цілей, сфер і методів державного регулювання у міру розвитку самої господарської системи. При цьому слід звернути увагу на наступні обставини:

- державний сектор економіки грав і грає велику роль в усіх країнах, у т.ч. найбільш розвинених і вимагаючих посередництва МВФ і інших міжнародних організацій лібералізації економіки України і інших країн – потенційних конкурентів і перспективних ринків збуту;

- в ринковій економіці спостерігається велика різноманітність моделей господарського механізму, що визначають специфіку співвідношення державного і ринкового регулювання;

- співвідношення ринкового і державного регулювання істотно змінюється в кожній країні при зміні переконань політичної еліти, при цьому роль державного регулювання зростає в кризові періоди.

Розвиток держави, як соціального інституту, який є основою розвитку сфери послуг, проходить чотири основні стадії:

- держава, як верховний власник землі, води і інших основних засобів виробництва («азіатський» спосіб виробництва, абсолютна монархія);

- держава, як власник природних ресурсів і підприємств в провідних галузях промисловості;

- держава, як суб'єкт макроекономічної фінансово-кредитної грошової і податкової політики;

- держава, як організатор і гарант соціально-економічної стабільності і стійкого розвитку постіндустріального інформаційного суспільства.

При цьому держава, як соціальний інститут, є підсистемою суспільства. Однією з його підсистем є фінансово-промислові групи, які прагнуть підпорядкувати собі державну владу, визначити глобальну мету розвитку економіки, підмінивши загальнонаціональні інтереси клановими, приватно-корпоративними.

Розробка напрямків економічної політики повинна враховувати зазначені вище тенденції і зазначити це у заходах. Поряд з розвитком ринкових принципів надання послуг населення, держава за допомогою активної фінансової політики повинна корегувати регіональні та міжгалузеві диспропорції розвитку послуг. У зв'язку з цим необхідна розробка програми найефективнішого використання бюджетних коштів на освіту, охорону здоров'я, науку і інформаційні технології; встановлення багатостороннього контролю за використанням коштів на неринкові послуги в бюджетах усіх рівнів; стабілізація суми витрат на соціально-культурні цілі в розрахунку на душу населення в постійних цінах протягом усього періоду; перехід до цільової допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергаль А. В. Сфера послуг в умовах трансформації економіки України / А. В. Дергаль, Н. С. Венгерська // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 4. – С. 117–122.
2. Крамченко Р. А. Державне регулювання розвитку сфери послуг / Р. А. Крамченко // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – 2008. – Вип. 18.6. – С. 188–197.
3. Надюк З. О. Державне регулювання ринку медичних послуг в Україні : [монографія] / З. О. Надюк / Класичний приватний університет. – Запоріжжя : [ГУ «ЗІДМУ»], 2008. – 296 с.
4. Плющ В. О. Державні послуги: теоретичні аспекти та практика нормативного закріплення / В. О. Плющ // Економіка та держава. – 2009. – № 8, серпень. – С. 87–88.
5. Плющ В. О. Міжнародний досвід формування та функціонування інституту державних послуг / В. О. Плющ // Економіка та держава. – 2008. – № 10, жовтень. – С. 84–86.
6. Булах Т. М. Організаційно-економічне забезпечення регіонального розвитку підприємництва в сфері послуг / Т. М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4. – С. 143–149.
7. Офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua>.
8. Пашко М. М. Тенденції розвитку світового ринку фінансових послуг / М. М. Пашко // Агросвіт. – 2010. – № 2, січень. – С. 49–52.
9. Гаманкова О. О. Методи державного регулювання ринку страхових послуг / О. О. Гаманкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 10. – С. 71–73.
10. Бесчастний В. М. Методика державної експертизи вищих навчальних закладів / В. М. Бесчастний // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Державне регулювання розвитку країни, регіону, галузі». Серія «Державне управління». Т. IX, вип. 114. – Донецьк : ДонДУУ, 2008. – С. 6–12.
11. Лютікова П. Поняття та види договорів на надання інформаційних послуг / П. Лютікова // Право України. – 2008. – № 7. – С. 91–94.
12. Полозенко Д. В. Особливості механізму фінансування соціальних послуг в Україні / Д. В. Полозенко, Н. О. Квітко // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 45–52.
13. Скулиш Ю. І. Вдосконалення механізму фінансування соціальної сфери в Україні / Ю. І. Скулиш // Економіка та держава. – 2011. – № 6. – С. 34–36.
14. Дерев'яно Б. В. Надання освітніх послуг: правовий статус суб'єктів : [монографія] / Б. В. Дерев'яно / М-во внутрішніх справ України, Донецький юрид. ін-т МВС України. – Донецьк : [Кальміус], 2011. – 336 с.

Рецензенти: Сиченко В. В., д. держ. упр., проф.;
Лазарева О. В., к. е. н., доцент.

© Гладкий М. А., 2014

Дата надходження статті до редколегії 14.05.2014 р.

ГЛАДКИЙ Михайло Анатолійович – аспірант кафедри менеджменту організацій Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, м. Дніпропетровськ, Україна.

Коло наукових інтересів: державне управління, освіта регіону, громадська думка, європейська інтеграція.